

KB

KONJUNKTURBAROMETER FOR NORD-NORGE

FOKUS

VÅR 2014

Nyskaping i nord

- Størst vekst i Nord-Norge
- Fersk torsk hele året
- Smarte løsninger påkrevd
- Fra forskning til forretning

ARENA

God ledelse
for fremtiden

INNOVASJON
NORGE

SpareBank
NORD-NORGE

- 3 FORORD**
- 4 MAKROØKONOMI**
Den største veksten kommer i Nord-Norge
- 10 ARBEIDSMARKED**
Nye nordlendinger holder hjulene i gang
- 14 BYGG OG ANLEGG**
Kostnadene må ned
- 16 SJØMAT**
Fersk torsk hele året
- 18 ARKTISK OLJE OG GASS**
Leverandørindustrien vokser
- 22 TRANSPORT**
Hardt slag med høyere avgifter
- 24 BIOTEKNOLOGI I NORD**
Lang vei fra forskning til forretning
- 27 Redaksjonen**
- 27 Datagrunnlag og metode**

Forsidefoto: Sverre Christian Jarild
Utgiver: SpareBank 1 Nord-Norge
Utarbeidet av: Menon Business Economics og Bedriftskompetanse

Utforming: Rød Tråd
Trykk: Lundblad Media

Henvendelser vedrørende KB og ARENA rettes til
SpareBank 1 Nord-Norge, Analyse og utvikling.
kbnn.no – snn.no

Trykket på miljøvennlig papir. Både trykkeri, designbyrå og
SpareBank 1 Nord-Norge er Miljøfyrtårn.

Sammen for Nord-Norge

Nord-Norge opplever raskere økonomisk vekst enn resten av landet. Det er gledelig og viktig. Vi har naturgitte fortrinn med ren fornybar kraft, fisk i havet, gode mineralforekomster og store muligheter innenfor petroleum. I tillegg har vi naturfenomener som nordlyset og midnattsola, som stadig blir mer tilgjengelige gjennom utvikling av opplevelsestilbud og infrastruktur. Nord-Norge har alle forutsetninger for å bli landets nye vekstmotor.

Veksten i dag skyldes omstilling til næringer med høyere verdiskaping. For å utnytte mulighetene, er vi avhengig av kontinuerlig nyskaping og visjonære mennesker. Innovasjon som omfatter forbedring av prosesser og utvikling av helt nye produkter og tjenester, vil bli avgjørende for videre utvikling av landsdelen. Vi vet lite om hva fremtiden bringer. Teknologisk utvikling skjer i rasende fart, og den kommer til å gå enda raskere fremover. Dette krever at vi beveger oss.

Mennesker som ser muligheter og som tør å tenke utenfor tradisjonelle rammer, er viktig for en landsdel med et så stort ressursgrunnlag. Uten menneskene som på 70-tallet mente det var mulig å ale opp laks i store fiskenett og slakte den når den var fullvokst, hadde ikke nordnorske lakseprodusenter vært i verdensklasse i dag. I 2013 eksporterte Norge laks for nesten 40 milliarder kroner. Dette er et eksempel på en idé som på relativt kort tid ble til et eventyr. Vi trenger flere mennesker som tør å tenke nytt og satse utradisjonelt.

ARENA omhandler ledelse, og setter fokus på noen spennende ledere i nordnorsk næringsliv. Vi får et innblikk i hva nordnorske ledere anser som viktige egenskaper og forutsetninger for å lykkes. Det å virke i mulighetenes landsdel forplikter. God ledelse er en drivkraft for å skape fremtidens næringsliv.

SpareBank 1 Nord-Norge skal være med å drive landsdelen fremover. Vi har derfor, sammen med NHO og LO i Nord-Norge, etablert Agenda Nord-Norge. En møteplass der beslutningstakere, kunnskap og kapital skal skape en felles forståelse og prioritere tiltak for fremtidig utvikling av landsdelen. Agenda Nord-Norge samles for første gang til høsten.

Vi må jobbe sammen. For Nord-Norge.

Tromsø 19. mai 2014

Jan-Frode Janson
Konsernsjef
SpareBank 1 Nord-Norge

Fra byggingen av Tverlandsbrua utenfor Bodø. Brua ble åpnet i november 2013. Foto: Torbjørn Braset

Den største veksten kommer i Nord-Norge

Nordnorsk økonomi holder stand, til tross for lavere vekst i resten av landet. En svekket krone og sterkere vekst internasjonalt holder veksten i den råvaretunge økonomien i Nord-Norge oppe i 2014. Når forbruket i resten av landet tar seg opp igjen i 2015, får landsdelen en solid vekst på 3%.

Økonomisk vekst styres av innovasjon, nyetableringer og næringsdynamikk. Nye beregninger viser at verdiskapingen (BNP i faste priser) i Nord-Norge økte med 3,7% i gjennomsnitt over 10-årsperioden 2001-2011. Det er på nivå med veksten i resten av landet. Sysselsettingsveksten var derimot litt lavere i Nord-Norge enn i landet for øvrig. Det forteller at man har klart å øke verdiskapingen per ansatt mer i Nord-Norge enn i resten av landet. Hvert år har de sysselsatte i Nord-Norge blitt en halv prosent mer produktive enn de som jobber

utenfor landsdelen. Tallet høres lite ut, men på sikt utgjør dette en sterk forbedring av konkurransevnen.

I denne utgaven viser vi at produktivitetsveksten først og fremst er et resultat av næringsdynamikk, og ikke av forskning og nyetableringer i landsdelen. Arbeidskraften har blitt trukket til næringer med høyere verdiskapingsevne. Men før vi ser nærmere på innovasjon og nyskapning som kilder til vekst, skal vi rette blikket fremover.

KB forventer at nordnorsk økonomi styrker veksten noe fra i fjor, mens norsk økonomi fortsetter med moderat vekst. Mindre oljeavhengighet og en betydelig offentlig sektor skjærer Nord-Norge for oppbremsingen resten av landet opplever.

Økt aktivitet internasjonalt vil komme det råvaretunge næringslivet i nord til gode. Rekordhøye laksepriser gjør havbruksnæringen robust, selv mot et betydelig fall i prisene.

Prognose for økonomien i Nord-Norge og Norge

	NORD-NORGE			NORGE		NORGE		
	Menon			Menon		SSB		
	2013	2014	2015	2014	2015	2013	2014	2015
Privat konsum	3,0	2,0	3,0	2,0	3,0	2,1	2,1	3,4
Konsum i offentlig forvaltning	5,0	4,0	3,0	2,0	2,0	1,6	2,3	2,3
Brutto investeringer i fast realkapital	7,0	4,0	5,0	3,0	2,0	8,7	1,2	1,4
Eksport til utlandet	1,0	4,0	6,0	3,0	4,0	-3,9	2,9	1,6
Import fra utlandet	5,0	2,0	3,0	3,0	3,0	2,5	3,5	3,5
Eksport til resten av landet	4,0	4,0	5,0					
Import fra resten av landet	6,0	4,0	5,0					
BNP (verdiskaping)	2,0	3,0	4,0	2,0	3,0	2,0	2,1	2,4
Sysselsettingsvekst	-0,4	0,5	1,0	1,0	1,0	1,2	0,7	0,7
Registrert ledighet NAV	2,7	3,0	2,5	4,0	4,0	3,5	3,7	3,9

INNOVASJON OG NYSKAPING SOM KILDE TIL VEKST

Nordnorsk økonomi har hatt høy vekst de siste 10 årene, med en gjennomsnittlig årlig realvekst i BNP på nærmere 4%. Den største veksten har kommet innen bergverksdrift, utvinning av petroleumsressurser og fiske, fangst og akvakultur mens industriproduksjonen har falt.

Noe av den høye veksten knytter seg til at næringslivet i landsdelen har blitt mer produktiv. Høy produktivetsvekst innen havbruk og en vridning av økonomien mot mer produktive næringer som petroleum og bergverk, kan forklare mye av den økte produktiviteten.

På tross av høy produktivetsvekst de siste fem årene, ligger Nord-Norge fortsatt lavere enn landsgjennomsnittet (93%). Det kan derfor være mye å hente på ytterligere effektiviseringstiltak gjennom innovasjon og nyskaping. Samlet gir utviklingen likevel grunn til optimisme for fortsatt fremgang i landsdelen.

Også den tradisjonelle eksportindustrien på Helgelandskysten, i Salten og Ofoten vil kunne oppleve litt bedre tider når verdensøkonomien nå gradvis kommer til hektene. Mest overraskende er det at igangsettingen av nye boliger i nord fortsatt å øke mot slutten av fjoråret mens resten av landet opplevde full stopp. Dette er gode nyheter for landsdelens viktige bygg- og anleggsnæring, som har opplevd en klar nedgang i ordrereservene det siste halve året, spesielt innenfor anlegg.

Solen skinner ikke over alt

Alt er ikke rosenrødt i nord, for lavere etterspørsel fra resten av landet merkes. 2013 var et svakt år for varehandelen, men som resten av landet opplevde Nord-Norge en bedring mot slutten av fjoråret. Forskjellene innad i landsdelen er store, og det kan virke som sentraliseringstendensene tiltar i styrke med spesielt Tromsø som den store driveren i økonomien. Liknende tendenser oppleves også i sjømatnæringen, der konsolidering og logistiske stordriftsfordeler trekker deler av næringen mot de større befolkningsentrene. Arbeidsledigheten har steget svakt i alle tre fylkene i 2013, men nivået holder seg betraktelig lavere i Troms enn i de andre fylkene.

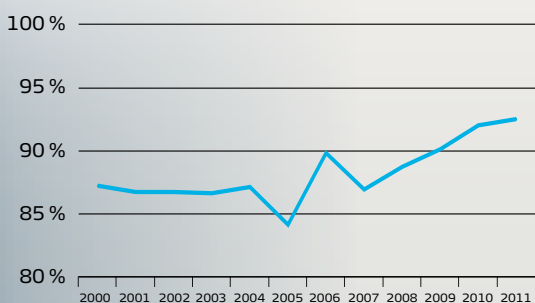
Ny vekst ute trekker opp, men effekten kan bli svakere enn ved forrige opptur

Mye av gjenreisningen av økonomien internasjonalt drives av USA og vestlige land, mens vekstutsiktene i Kina og andre fremvoksende økonomier tyder på en gradvis normalisering med vedvarende lavere vekst. Dette kan gi mindre press på råvareprisene enn tidligere internasjonale oppturer har gitt. I tillegg sliter fortsatt store deler av EU med lav vekst, selv om bunnen nå ser ut til å være nådd. Det vil derfor ta tid før de internasjonale markedene er tilbake i normaltstand. Utsikter til bedre tider internasjonalt kan også bremse arbeidsinnvandringen, som frem til nå har vært en viktig ressurskilde for nordnorske bedrifter. KB tror likevel at økt etterspørsel fra omverdenen vil kompensere for den lave innenlandske etterspørselen i 2014, og sørge for en ny opptur for landsdelen når forbruksveksten i Norge tar seg opp igjen i 2015.

Mer lys enn mørke

Alt i alt forventer KB god fart i nordnorsk økonomi også de neste to årene. Mye vil likevel være avhengig av hvorvidt næringslivet klarer å dra nytte av oppsvinget internasjonalt, og at skiftende fokus i politiske prioriteringer ikke slår negativt ut for investeringsviljen i landsdelen. Hvis satsningen på nordområdenes petroleumsressurser fortsetter, vil det bidra til ytterligere vekst for landsdelen.

Arbeidsproduktivitet i Nord-Norge sammenlignet med Norge totalt

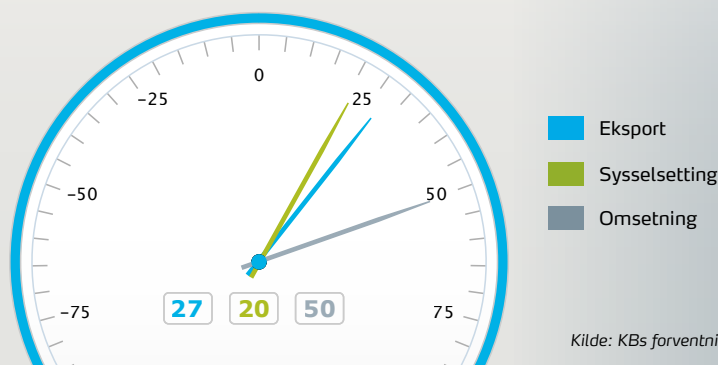

Bruttoprodukt per sysselsatt i Nord-Norge relativt til Norge som helhet

Kilde: Menon/SSB

Bedriftenes forventninger ett år fremover

Nordnorske bedrifter har fortsatt stor tro på økt omsetning fremover, og forventningene ligger på tilnærmet samme nivå som i høst. Det er også lite endring i forventningene til sysselsettingsvekst som er relativt moderate, mens det er noe større forventninger til økt eksport.

Kilde: KBs forventningsundersøkelse

Foto: Jørn Indresand

REVOLUSJONERENDE PROGRAMVAREUTVIKLING

Amerikanske Cherie Stamm og Turlif Vilbrandt har bosatt seg på Furuflaten i Nord-Troms, hvor de utvikler revolusjonerende programvare til 3D-printing. Arbeidet er i ferd med å gi gjenlyd i en bransje med uvirkelige fremtidsvisjoner.

– Vi er bare så vidt i gang, og skraper på overflaten av hva som er mulig. Verden står foran en ny produksjonsrevolusjon, der man kan gjenskape og produsere nesten alt av gjenstander direkte fra en datamaskin. I dag ligger problemet i programvaren, ikke i selve skriveren. Normalt har programvaren drevet maskinvareutviklingen. I 3D-printing er det motsatt. Dette vil endre seg radikalt med vår teknologi, forteller de to i gründerbedriften Uformia.

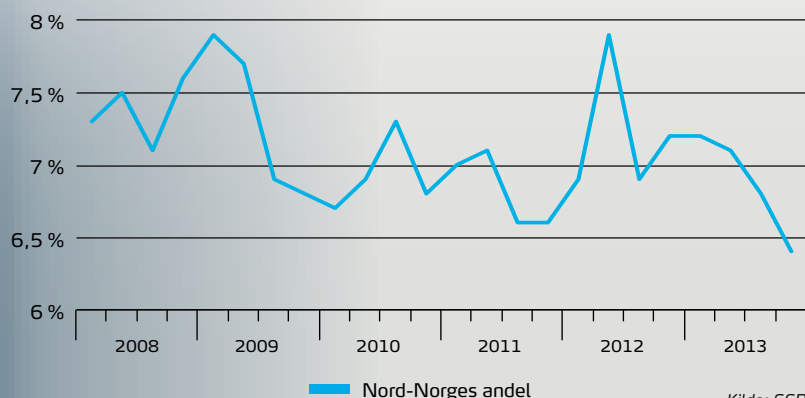
NYETABLERINGER OG BETYDNINGEN FOR VEKST

I 2013 ble det etablert 3.800 nye bedrifter i Nord-Norge. Det utgjør litt over 6% av alle etableringer her i landet. Siden 2008 har utviklingen gått i feil retning. Nord-Norges andel av norske etableringer er svakt fallende. Det er litt overraskende i lys av at økonomien i landsdelen vokser raskt. En forklaring kan ligge i at befolkningen ikke vokser like fort. Det bør likevel være en ambisjon å snu trenden gjennom effektive offentlige tiltak for å stimulere til nyetableringer med varig vekstevne.

50.000 nye bedrifter etableres årlig her i landet. Det er imidlertid sjelden at nyetablerte selskap oppnår særlig størrelse. To av tre dør innen det har gått fem år, og av den siste tredjedelen er det færre enn 10% som klarer å nå 10 ansatte på sikt. Likevel er nyetablering viktig for vekst i økonomien, fordi det skaper dynamikk og konkurranse.

I en omfattende sammenfatning av forskningslitteraturen konkluderer Praag og Versloot med at entreprenører har en svært viktig og spesifikk funksjon i økonomien. De står bak mye sysselsettings- og produktivetsvekst, og de produserer og kommersialiserer høykvalitetsinnovasjoner. De har også mer fornøyde ansatte, og de har en indirekte positiv påvirkning på sysselsettingsveksten i regionen på lang sikt.

Andel av nyetablerte foretak i Norge som er lokalisert i Nord-Norge

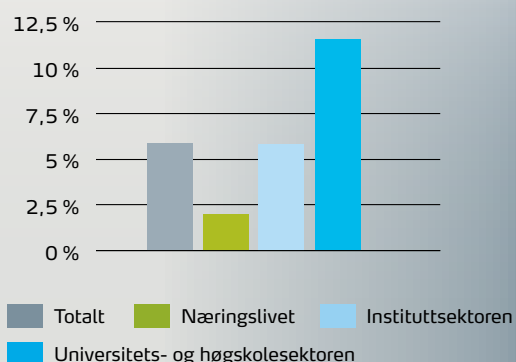

FOU SOM KILDE TIL VEKST

Økonomisk vekst og økt produktivitet krever forskning og utvikling. Land og regioner som setter av store ressurser til forskning og innovasjon, har høyere produktivetsvekst enn de som satser lite. Dette mønsteret forklarer hvorfor både EU og Norge har FoU-mål med særlig fokus på FoU i næringslivet.

I Nord-Norge er FoU-aktiviteten lav, totalt sett. I lys av regionens økonomiske størrelse skulle man forvente en andel av nasjonale FoU-investeringer på rundt 8%, men tallet er knapt 6%. Årsaken til den lave andelen finner vi i at næringslivet i Nord-Norge i liten grad forsker. Dels er dette et resultat av nærings sammensetningen, og dels et resultat av lite fokus på forskning og innovasjon. For å stimulere til høyere vekst, må man jobbe mer systematisk med insentiver til FoU-investeringer i landsdelen.

Nord-Norges andel av FoU-utgifter

NORSK ØKONOMI: OPPBREMSINGEN FORTSETTER

Oppbremsingen i norsk økonomi fortsetter i moderat tempo, men vil avta utover året og snu til en forsiktig opptur i 2015. Lav forbruksvekst og avtagende vekst i olje- og boliginvesteringer senker temperaturen. Opptur internasjonalt og fortsatt svak krone vil trekke i motsatt retning og gradvis snu utviklingen inn mot 2015 når forbruksveksten tar seg opp igjen.

Arbeidsledigheten kryper sakte oppover og veksten i oljeinvesteringer, boligpriser og privat konsum avtar. Samtidig begynner veksten internasjonalt å ta seg opp igjen. Svakere vekstutsikter for norsk økonomi og oppsving internasjonalt har ført til en svekkelse av kronen i løpet av høsten. Kombinasjonen av økt aktivitet i verdensøkonomien og svakere krone vil føre til økt etterspørsel etter norske varer og tjenester utenifra. Vi kan derfor stå overfor et lite trendskifte i norsk økonomi, der veksten i større grad vil drives av impulser utenfra.

Økt etterspørsel utenfra kompensere delvis for lavere investeringer

En svakere krone og økt aktivitet internasjonalt bedrer forholdene for den tradisjonelle eksportindustrien. Mer råvarebaserte næringer, som fiske og bergverk, vil også nyte godt av svakere krone og bedre tider internasjonalt. Dette vil likevel ikke fullt ut kompensere for lavere vekst i olje- og boliginvesteringene. Holder oljeprisen seg, vil også leverandørindustrien kunne vri seg mer mot det internasjonale markedet, og på den måten kompensere for noe lavere vekst i etterspørselen fra norsk sokkel. De nyeste tallene for oljeselskapenes forventede investeringer det kommende året, tyder på at fallet i investeringsveksten offshore kan bli betydelig mindre enn først antatt.

Usikkerhet rundt olje- og boligpriser

Med økt aktivitet internasjonalt er det vanskelig å se for seg et kraftig oljeprisfall med det første. Nye tilbakefall internasjonalt, for eksempel i form av en hard landing i Kina, og fortsatt vekst i markedet for skifergass og fornybar energi, kan likevel gi oljeprisen en knekk. Skulle dette inntreffe vil det selvfølgelig slå hardt ut i norsk økonomi.

Det er også vedvarende usikkerhet i boligmarkedet, selv om frykten for en umiddelbar kollaps er kraftig dempet. Boligstatistikken for april viser en moderat prisstigning, selv om nybyggisalg fortsatt går tregt. KB forventer at det norske boligmarkedet vil bli preget av betydelig lavere prisvekst enn tidligere. For å unngå et prisfall, må ledigheten fortsatt være moderat og rentene lave.

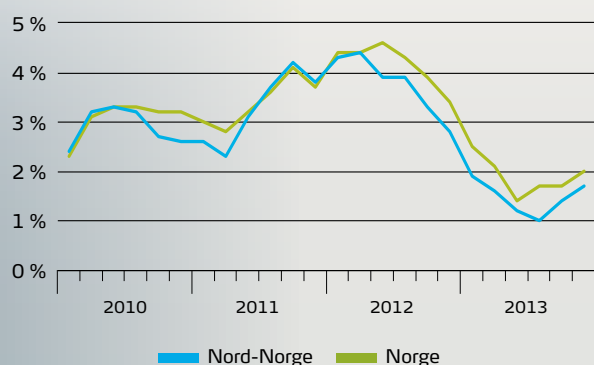
KB tror at en mer negativ utvikling enn det som skisseres her, vil bli møtt med økte offentlige investeringer og reduksjon i skatter og avgifter fra regjeringen. Det bidrar til å dempe usikkerheten i våre BNP- anslag for 2014 og 2015.

Ledigheten vil fortsette å stige

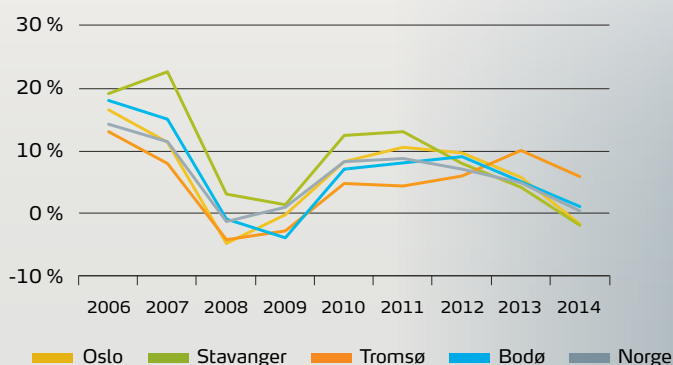
Arbeidsledigheten har holdt seg relativt lav, selv om veksten i økonomien har avtatt. Det er likevel grunn til å tro at ledigheten vil fortsette å stige til høsten. Varehandel er spesielt utsatt, siden forbruksveksten har falt, og konkurransen fra netthandel og kjøpesentre er hard.

Store selskap som Telenor og Statoil, har varslet nedskjæringer, noe som viser at næringslivet har bevissthet rundt det særnorske kostnadsnivået. Disse faktorene har da også dratt årets lønnsoppgjør i en moderat retning.

Omsetning i detaljhandelen. Vekst fra forrige år.

Utvikling i boligpriser – utvalgte byer. Vekst fra forrige år.

INTERNASJONAL ØKONOMI: PÅ VEI MOT NORMALISERT VEKST

Etter lang tid med nedgang og elendighet, begynner verdensøkonomien å bevege seg i retning av en normalisering. Samtidig ser vi et skifte i hva som driver veksten internasjonalt der OECD-landene trekker opp mens veksten i fremvoksende økonomier gradvis justeres til mer moderate nivåer.

Etter lang tid med lav vekst, er kapasitetsutnyttelsen lav i de industrialiserte landene. Dermed er det rom for kraftig produktjonsvekst uten store kostnadsøkninger.

Industrilandene vokser, men problemene er fortsatt store

USA er nå i ferd med å få god fart på økonomien, selv om en gradvis nedtrapping av de kvantitative lettelsene er en liten kilde til uro.

I Japan ser Abenomics foreløpig ut til å oppnå målet om økt vekst og ny optimisme, men det er samtidig indikasjoner på at effekten er i ferd med å avta. Den ultra-ekspansive finans- og pengepolitikken bærer med seg en betydelig risiko for nye tilbakeslag, og det knytter seg stadig mer spenning til om de nødvendige strukturelle reformene i Japans økonomi vil komme.

I Europa ser kriselandene ut til å ha nådd bunnen. Spania opplever nå en markant opptur som kan være med og trekke veksten i Euro-området opp. Selv om veksten i resten av Europa også er i ferd med å normalisere seg, er nivåene på ingen måte normale. Ledigheten er skyhøy, og i mange land er kapasitetsutnyttelsen lav.

Veksten avtar i fremvoksende økonomier

Vekstøkonomiene normaliseres også, men i motsetning til hos industrilandene betyr dette lavere vekst fremover enn de siste årene. Etter lengre tid med formidabel vekst, vil både Kina og de andre BRIKS-landene oppleve mer moderate vekstrater ettersom kapasitetsbegrensninger gjør seg gjeldende. Ti år med enorm vekst har sendt vekstøkonomiene til nye høyder, og en stadig viktigere posisjon i det økonomiske verdensbildet. Selv med en halvering fra dagens vekstnivå, vil BRIKS-landene fortsatt gi betydelige positive impulser til verdensøkonomien.

Den siste måneden har økonomer blitt stadig mer opptatt av en mulig kredittkrise i Kina. Vi vet lite om hvor store utlånsvolumer bankene egentlig har gitt til bolig og næringsliv. På samme måte som før finanskrisen i 2007, har bankene ført utlån utenfor balansen, og frykten for en tilsvarende krise i Kina er derfor stor. I dette bildet skal man samtidig være klar over at Kina har finansielle muskler til å rydde opp i en krise og sikre bankenes overlevelse.

Uroen i Ukraina skaper frykt, men konsekvensene er små så langt

Den spente situasjonen i Ukraina og de økonomiske sanksjonene fra USA og EU, har spredd ny usikkerhet i markedene. Ukrainas innvirkning på verdensøkonomien er imidlertid liten. Med mindre situasjonen tilspisser seg, med betydelige sanksjoner mot Russland, vil den økonomiske effekten av krisen være lite merkbar.

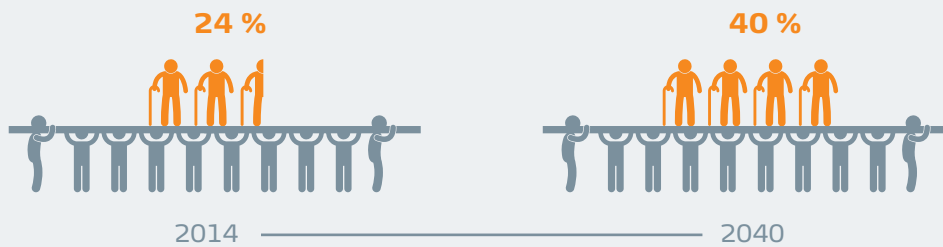
Sentrale internasjonale prognoser. Vekst i BNP fra forrige år.

	2013	PROGNOSE 2014			PROGNOSE 2015		
	IMF	IMF	HANDELSBANKEN	SEB	IMF	HANDELSBANKEN	SEB
USA	1,9	2,8	2,8	3,3	3,0	3,0	3,7
EUROSONEN	-0,4	1,0	1,0	1,0	1,4	1,2	1,6
JAPAN	1,7	1,7	1,5	1,4	1,0	1,2	1,3
KINA	7,7	7,5	7,3	7,4	7,3	7,0	7,0
INDIA	4,4	5,4	4,8	5,0	6,4	5,5	5,4
UTVIKLINGSLAND	4,7	5,1		4,9	5,4		5,1
VERDEN	3,0	3,7		3,9	3,9		4,0

BEFOLKNING I NORD-NORGE

Befolkning over 66 år i forhold til befolkning i yrkesaktiv alder

FOLKETALLET

Nord-Norge, 31. desember 2013

478.204

Beregnet folkevekst i 2013 er på 3.641 personer (0,8 %). Dette skyldes hovedsakelig nettoinnvandring.

ARBEIDSLEDIGE

Andel av yrkesbefolkning, april 2014

2,9 % 2,3 % 3,7 % 2,8 %

Nordland	Troms	Finnmark	Norge
3.487 personer	1.957 personer	1.437 personer	

ARBEIDSSTYRKEN

Nord-Norge, 4. kvartal 2013

242.000

Nye nordlendinger holder hjulene i gang

Nordnorsk næringsliv nyter godt av en innvandring som gir viktig tilgang til arbeidskraft i et trangt arbeidsmarked. Med eldrebølgen vil behovet for arbeidskraft bli større fremover. For å få utenlandsk arbeidskraft til å bli i regionen, bør det utarbeides et bedre mottakssystem som også ivaretar familiene til de rekrutterte.

KBs makroprognose anslår en sysselsettingsvekst i Nord-Norge på 0,5% i år og 1% i 2015. Etter mange tiår med negativ befolkningsutvikling, opplever landsdelene nå vekst i befolkningstallet. Veksten skyldes innflytting fra både innland og utland.

Fylkene i Nord-Norge har ulike arbeidsmarkeder, næringsstruktur, befolknings sammensetning og botetthet. Det finnes likevel to fellestrekk: Befolkningen i alle fylkene vokser som følge av innvandring, samtidig som eldrebølgen vil øke behovet for arbeidskraft. SSBs fremskrivninger spår en kraftig reduksjon i arbeidsstyrkens andel av befolkningen i Nord-Norge.

Med høyere levealder, vil også andelen pleietrengende øke. Eldrebølgen fører derfor til et dobbelt press i arbeidsmarkedet, med færre personer i arbeidsdyktig alder og behov for flere ansatte i helse- og omsorgssektoren.

I tillegg til å fylle et behov for arbeidskraft, har innvandrere også større tilbøyelighet til å starte nye selskap. SSB fant i 2012 at innvandrere var overrepresenterte blant selvstendig næringsdrivende, og deres oppstartsforetak gjør det jevnt over bedre enn nye foretak generelt. Det er gode nyheter for nyskaping og innovasjon i landsdelen.

Flere kommer fra øst

Innvandringen til Norge og Nord-Norge har endret seg de siste ti årene. Frem til 2004 klynget innvandrerne seg sammen i de større byene. Etter at grensene ble åpnet mot øst, har innvandringen vært jevnere fordelt utover landet. I 1998 var de som innvandret til Norge hovedsakelig flyktninger eller fra andre nordiske land.

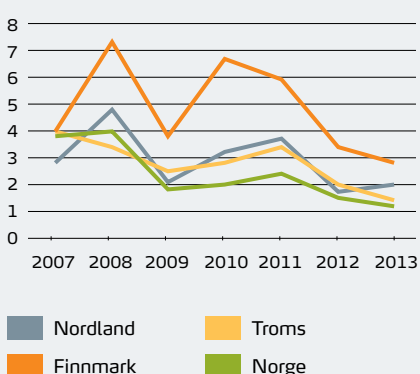
I dag utgjør innvandrere fra EUs nye medlemsland i Øst-Europa den største innvandringsgruppen i de fleste kommunene, både i Nord-Norge og landet forøvrig.

KORT OM ARBEIDSMARKEDET

Varehandel og bygg- og anleggsnæringen sysselsetter flest i privat sektor, både i Nord-Norge og landet for øvrig. I 2012 hadde landsdelen henholdsvis 26.000 og 24.000 årsverk i disse næringene. Transport er tredje størst med 14.000. Transport overlapper riktignok med andre næringer, blant annet reiseliv. Offentlig sektor er landsdelens største arbeidsgiver med 95.000 årsverk. Offentlig forretningsdrift som Husbanken, Statnett og en del kommunale og interkommunale foretak, kommer i tillegg.

Fylkene i Nord-Norge har alle et strammere arbeidsmarked enn landet for øvrig. Dette gjelder særlig Finnmark. Stramhetsindikatoren er forholdstallet mellom mangelen på arbeidskraft og ønsket sysselsetting. Et høyt forholdstall indikerer et stramt arbeidsmarked og et mulig problem med å rekruttere nok arbeidskraft til virksomhetene.

Stramhetsindikator
Antall arbeidsledige per utlyste stilling

Kilde: NAVs bedriftsundersøkelse

Av innflytterne som kommer til Nord-Norge, er 75% i yrkesaktiv alder (20-66 år), og de fleste som kommer er i en etableringsfase. I 2013 pekte KB på mangelen på fagarbeidere i Nord-Norge, og at behovet i stor grad dekkes av innvandrere, særlig innen bygg og anlegg. Men de «nye nordlendingene» er også viktige i andre næringer. Tall for lønnstakere i Nord-Norge som ikke er registrert bosatt i Norge, viser at helse, industri, bergverk, service og transport også sysselsetter mange «nye nordlendinger».

Rekruttering krever et godt mottakssystem

Rekruttering av utenlandsk arbeidskraft stiller imidlertid krav til et godt mottakssystem, som ivaretar familien til den rekrutterte. For å holde på nye arbeidere over tid, er det viktig at hele familien trives og føler seg integrert i det samfunnet de kommer til. I prosjektet «Felles arbeidsmarked for olje-, gass- og gruveindustriene i Nordområdene: Kompetanse- og kapasitetsbygging», trekker NHO Finnmark frem språkopplæring, tilgjengelige boliger og bistand til partner som viktige kriterier for langsiktig integrering.

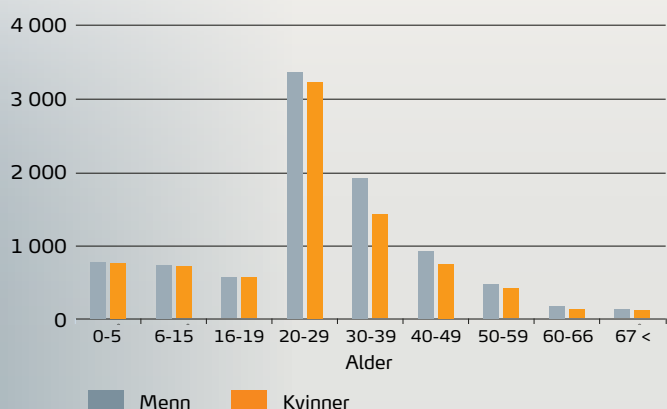
I Nordland har Rana kommune, Rana voksenopplæring, Rana Næringsforening og Momek Group gått sammen for å utvikle et system for integrering av arbeidsinnvandrere. De har utviklet et kompetanseprogram for språk- og samfunnskunnskap for utenlandske arbeidstakere. I Hammerfest har næringsforeningen satt i gang rekrutteringsprosjektet «Hammerfest – en by å bo i». Bakgrunnen er at byen har hatt mye innpendling, og både bedrifter og kommunen ønsker at flere skal bosette seg i byen. Prosjektet har tre strategier: informasjon og markedsføring, rekruttering, trivsel og inkludering. Prosjektet skal både få folk til Hammerfest, og sikre at de som kommer trives og blir. Prosjektleder Trine Eliassen sier at «Det er viktig å vise frem Hammerfest og de mulighetene som er i Nord-Norge. Det er mange interessante jobber og store fordeler ved å bo her som det er viktig å informere om».

Utenlandske studenter bidrar med kompetent arbeidskraft

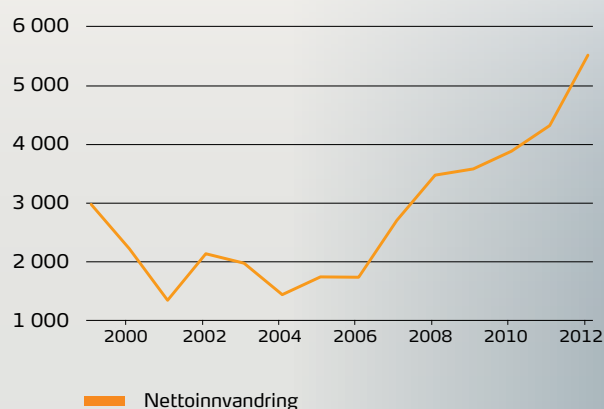
Utenlandske studenter er en gruppe potensielle arbeidstakere i regionen som ofte overses som kilde til kompetent arbeidskraft. Utdanningsinstitusjoner i Norge og Nord-Norge har et økende antall internasjonale studenter, inkludert PhD-studenter.

En studie gjort av DAMVAD viser at under halvparten av de internasjonale studentene blir i Norge etter endt utdanning. Dette til tross for at langt flere ønsker å bli. Disse studentene kjenner allerede norsk kultur og vil dermed være lette å integrere i nordnorske samfunn og bedrifter.

Innflytting til Nord-Norge i 2012 (fra inn- og utland)

Nettoinnvandring fra utlandet til Nord-Norge 1999 - 2012

Kilde begge grafer: SSB

Marco Litvinas kom til Nord-Norge i 2005, opprinnelig som snekker, men etter hvert fikk han seg jobb på et fiskemottak i Mefjordvær. Nå arbeider han som fisker på båt. Ved hjelp av venner og kollegaer har han lært seg norsk, og kone og barn har også flyttet etter. De har kjøpt hus i Mefjordvær og slått rot i Norge. «Hjemmet mitt og fremtiden min er her. I begynnelsen var det litt vanskelig for familien, men nå kaller barna Norge "hjem"». Marco har også hjulpet andre fra Litauen med å få jobb, og to andre familier har slått seg ned i Mefjordvær. Han sier at det største problemet har vært å få tak i hus: «Det er vanskelig å finne et sted å bo. Kommunen hjelper ikke med å skaffe boliger til folk som kommer hit for å arbeide».

1

Foto: Einar-Tore Esaiassen

3 OM ARBEIDSMARKEDET

2

Fenja Böcker kom tilbake fra Tyskland til Universitetet i Tromsø for å skrive masteroppgaven sin, etter at hun tidligere både hadde vært utvekslingsstudent og hatt sommerjobb i byen. I dag skriver Fenja ferdig oppgaven sin i historie samtidig som hun har deltidsjobb på Polaria. «Grunnen til at jeg kom tilbake var at jeg likte Tromsø og Nord-Norge, hadde venner her og var kjent med området og universitetet. Så det var et lett valg å komme hit. Hvis jeg får jobb her etter studiene, vil jeg gjerne bli. Også fordi arbeidsmiljøet og arbeidsforholdene er mye bedre for akademikere i Norge enn i Tyskland»

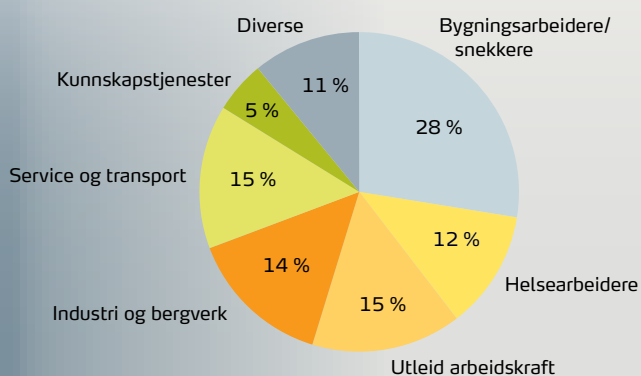
Antonio Pinilla fra Spania kom tilbake til Nord-Norge for å være sammen med sin nordnorske kjæreste, etter tidligere å ha vært utvekslingsstudent i Tromsø. Antonio er matematiker og jobber i dag som matematikklærer på en privatskole, men opplevde at det var krevende å komme seg inn på arbeidsmarkedet. «Det var en utfordring å ikke ha noe nettverk, være nyutdannet og ikke snakke så godt norsk».

3

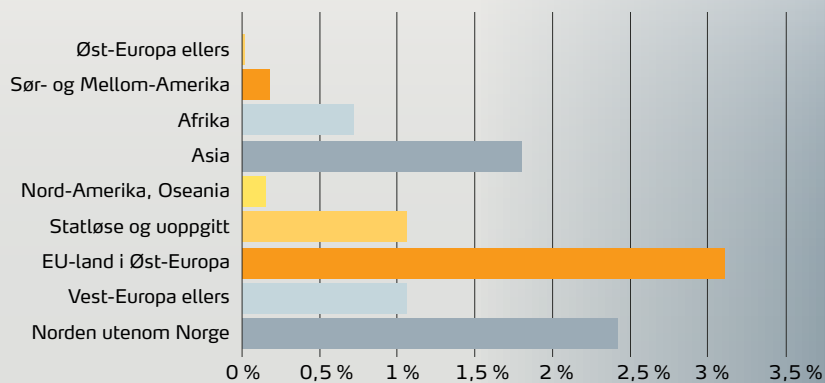

Afrika

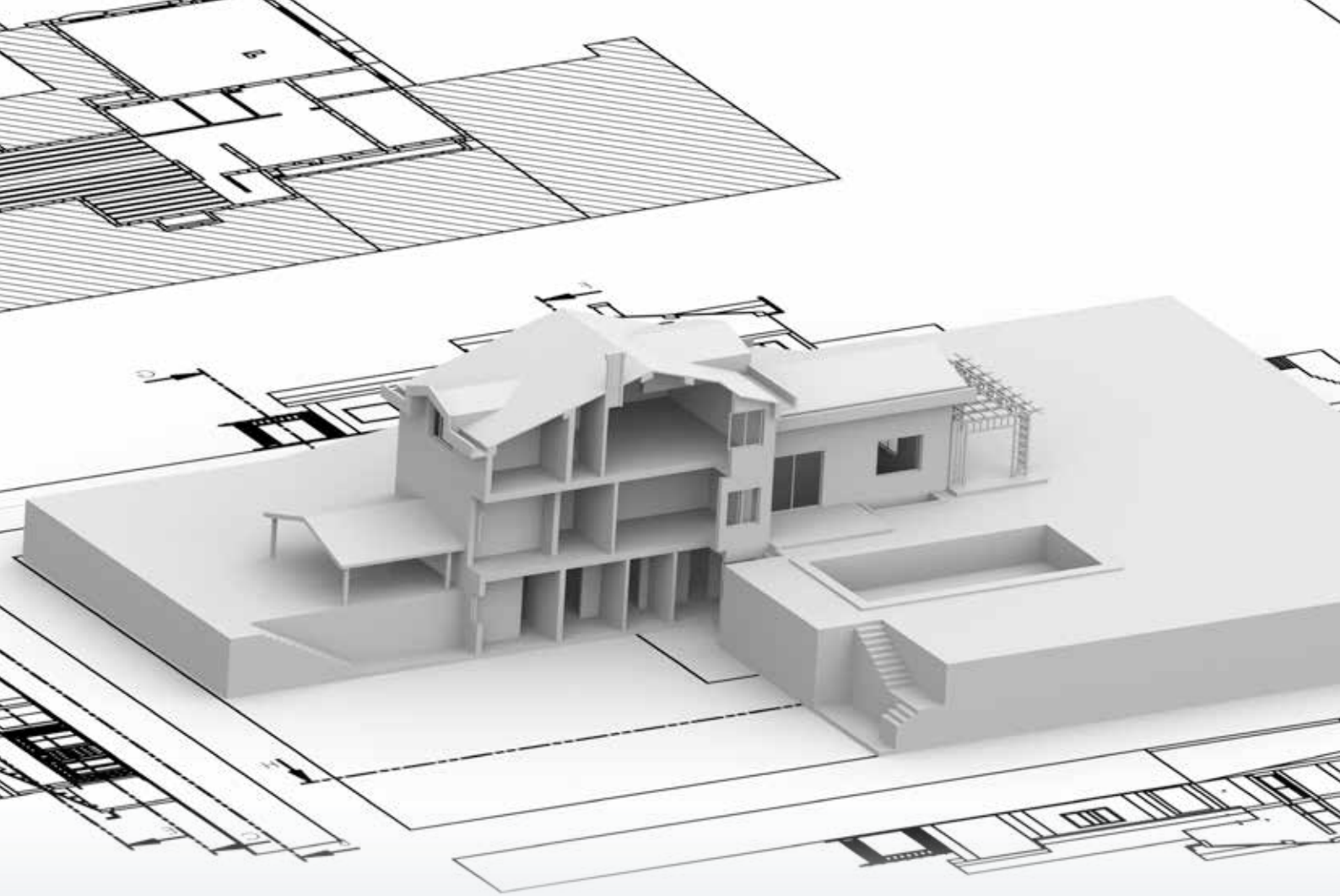
Lønnstakere i Nord-Norge ikke registrert bosatt i Norge, 2012. Fordelt etter yrke. Totalt 4.879 personer.

Andel av sysselsatte i Nord-Norge fra ulike land/regioner

Kilde begge grafer: SSB

Kostnadene må ned

Nordnorsk bygg- og anleggsbransje melder om fortsatt høy aktivitet og store ordreserver. Høyt kostnadsnivå og mange byggefeil øker samtidig behovet for innovasjon og forbedrings tiltak. Det foregår derfor en rekke utviklingsprosjekter som vil få økt oppmerksomhet, også fra de nordnorske aktørene i næringen i tiden fremover.

Gode tider med enkelte mørke skyer

Bygg- og anleggssektoren i Norge har hatt gode tider de siste årene, til tross for at finanskrisen skapte tilnærmet full stans i aktiviteten i store deler av Europa.

Byggenæringen melder om høy aktivitet i 2014, og 85% av medlemsbedriftene i Byggenæringens Landsforening forventer at 2014 skal bli som 2013 eller bedre. Likevel er det flere bedrifter enn tidligere som forventer en nedgang i ordretilgangen. Når dette er sagt, forteller Byggenæringens Landsforening at bildet er sammensatt, med store regionale forskjeller.

NESOs (Nordnorske entreprenørers serviceorganisasjon) markedsundersøkelse fra i vår,

viser til liknende forventninger blant sine medlemsbedrifter. Innkjøpsjef Lars Erik Flygel opplyser til KB at aktiviteten i byggebransjen i nord er høy, og forventes å holde seg høy utover året. NESO er den største organisasjonen for byggebransjen i landsdelen, og representerer ca 100 virksomheter fra hele Nord-Norge. Hovedtyngden av bedriftene melder om en omsetning på samme nivå eller noe høyere enn fjoråret. Et lite mindretall vurderer permitteringer eller nedbemanning. En annen indikasjon på høy aktivitet i nord, er den økende omsetningen av byggevarer. Det er regionale forskjeller også her, men de stedene som melder om lite arbeid i nærområdet kompenseres i stor grad med å flytte aktiviteten til vekstområder.

Høyt kostnadsnivå og for mange feil

Alt er likevel ikke bare fryd og gammen i byggebransjen. Næringen selv og eiendomsbransjen mener at kostnadsnivået er urovekkende høyt, og at næringen har stort potensial for effektivisering. Veksten i hvor mye som produseres per time, har vært negativ de siste ti årene. Undersøkelser viser at en snekker i gjennomsnitt bare bruker 60% av sin tid til produksjon som følge av dårlig planlegging, mangel på nødvendig materiell, verktøy etc. I følge Estate Nyheter er byggeprisen for et kontorbygg i Norge dobbelt så høy som i Tyskland. Adm. dir. i bransjeforeningen Norsk Eiendom, Thor Olav Askjer, uttaler at norske entreprenører er for dårlige, og at bransjen må ta en kraftig runde med seg selv.

Vi i Skanska ser behovet for å forbedre sikkerhet, produktivitet og kvalitet i hele vår virksomhet, og har derfor iverksatt en rekke tiltak som også skal styrke vår inntjening og redusere kostnadene for våre kunder.

*Dag Kjell Søyland,
Skanska bygg i Bodø*

I tillegg til svak produktivitet, er det anslått at byggefeil og skader utgjør 12-15 mrd kroner i tap per år her i landet. I følge selskapet Rambøll, går ca 10% av byggekostnadene i Norge tapt hvert år på grunn av feil og skader.

Mange byggeprosjekt har store forsinkelser og kostnadsoverskridelser. Byggingen av sykehjemmet "Sølvsuper" i Bodø, med en kostnadsramme på 305 mill kroner, går mot en forventet kostnadsoverskridelse på mellom 90 og 100 mill kroner, noe som tilsvarer mer enn 33%. Et annet eksempel er Tromstun skole i Tromsø, med en overskridelse på 58 mill kroner og 21% da den stod ferdig i 2012.

Nyskaping og innovasjon er nøkkelen til økt produktivitet

Byggebransjen er smertelig klar over disse utfordringene, og det satses nå på mer strøm-linjeformet prosjektering og produksjon. Det skal gi færre byggefeil, reduserte kostnader og økte leieinntekter. Næringen har selv satt i gang satsninger som BYGG21 og BA2015; prosjekter som fokuserer på innovasjon, utvikling av ny kunnskap og kontinuerlige forbedringer.

Flere bedrifter bruker nå Lean Construction, som skal gi bedre flyt i produksjonsprosessen og eliminere sløsing under produksjon. Konseptet ble opprinnelig utviklet av bilindustrien med Toyota som forbilde, men benyttes i dag av stort sett alle typer virksomheter.

En annen kilde til nyskaping og innovasjon er BIM (byggningsinformasjonsmodellering). Med BIM legger man inn opplysninger om hver detalj, som dør- og vindustyper, i en 3-dimensjonal byggningsmodell. Dette gir bedre prosjektstyring, færre feil og billigere bygg. Inge Aarseth, prosjektleder ved sykehuset i Vestfold, har mer enn 15 års erfaring fra sykehusutbygging. Han har en klar oppfatning av at dersom man skal kunne bygge mer presist, raskere og billigere, er det ingen vei utenom BIM. I tillegg er det nødvendig å øke industrialiseringen av næringen. Industriell byggproduksjon innebærer at byggeplassen endres til å bli et monteringssted for prefabrikkerte moduler.

BIM-teknologien er ennå i tidlig fase, og erfaringsgrunnlaget er fortsatt begrenset i Nord-Norge. Teknologien krever til dels store investeringer og omstillinger, og det er mange virksomheter som sliter med for små ressurser og lite kompetanse innenfor området. Men teknologien vil få økt betydning i fremtiden, og større byggherrer som Statsbygg, Forsvarsbygg og Statoil, har allerede begynt å stille krav om bruk av BIM i mange av sine prosjekter.

Konkurransedyktige aktører i nord

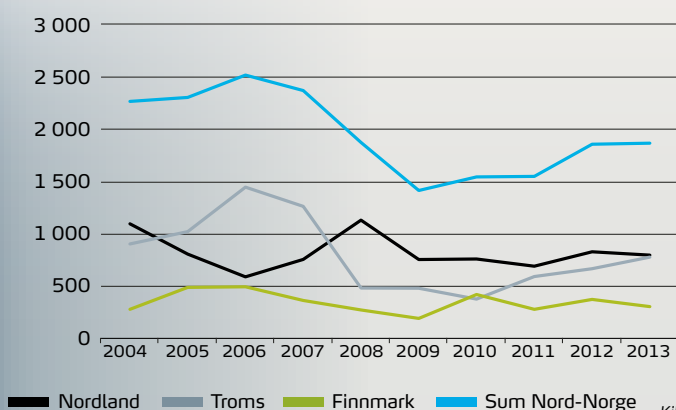
NESO har gjennomført undersøkelser som dokumenterer at nordnorske entreprenører er i stand til å konkurrere med nasjonale og internasjonale aktører, både med hensyn til økonomi, inntjening, drift og kompetanse. Konkurransefortrinn som lokale virksomheter kan spille på, er nærhet til markedet og lokalkunnskap, riktige leveranser til riktig tid med rett kvalitet, samt tette relasjoner og gode nettverk/allianser.

Bernt Charles Hargaut, prosjektleder i Gunvald Johansen Bygg AS, påpeker overfor KB at nordnorske byggefirma gjennom lang tid har opparbeidet seg kompetanse på å bygge i værharde kyststrøk, med de kravene dette medfører.

Chr. Jakhelln AS er en av de store eiendomsutviklere i Bodø og har investeringsplaner de nærmeste 5-8 år i størrelsesorden 750 mill kroner. Selv om det fra byggherrenes side ikke er ønskelig med noen form for favorisering av lokale virksomheter, understreker utviklingssjef for eiendom, Anders Mehus Coucheron, at man selvsagt ønsker konkurransedyktige lokale aktører.

Samlet sett gir god konkurranseevne og jevn ordrettilgang grunn til fortsatt optimisme i nordnorsk bygg- og anleggsnæringen. De nærmeste årene vil det komme store endringer som krever innovasjon i bransjen, noe også de nordnorske aktørene må forholde seg til. Hvis ikke, vil de svekke sin konkurransekraft og markedsposisjon.

Igangsatte boliger

Bedriftenes forventninger ett år fremover

Bygg- og anleggsbedriftene har moderat optimistiske forventninger til omsetning og sysselsetting fremover. Det er liten eller ingen forskjell i forventningene til de ulike markedene eller sysselsettingen.

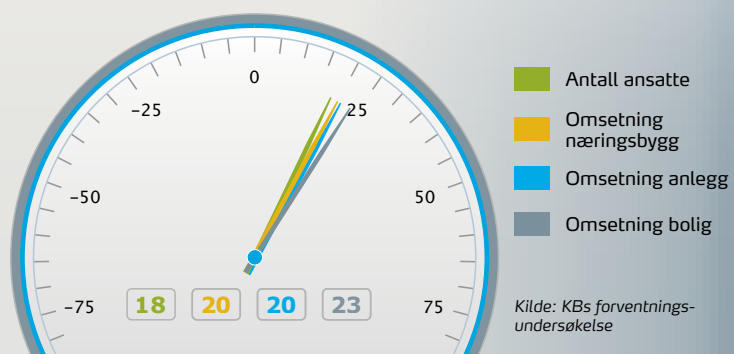

Foto: Norges sjømatråd

Fersk torsk hele året

Vi kan stå foran viktige gjennombrudd i fiskeindustrien. Sesongutjevning, god råstoffkvalitet og kostnadseffektive produksjonsløsninger vil være hovedingredienser i kampen for å oppnå bedre lønnsomhet.

Det er noen helt grunnleggende utfordringer som må løses dersom det skal skapes tilstrekkelig lønnsomhet i fiskeindustrien, og da særlig i den tradisjonelle filetvirksomheten. En jevnere drift over året må på plass. Først da vil næringen kunne utnytte produksjonskapasiteten og tilby kontinuerlige leveranser til markedet. Det gir også rom for å hente ut høyere prismarginer i de deler av sesongene hvor det betales godt for produktene. Fra forskningsfronten meldes det om optimisme knyttet til nye løsninger på flere av disse utfordringene. Men først; en liten oppsummering av årets vintersesong.

Rekordstort vinterfiske

Året startet med noen eventyrlige uker for torskenæringen, hvor det ble satt rekorder både i volum og verdi. Prisene falt imidlertid noe utover vintersesongen, men årets første kvartal sett under ett ga likevel svært gode resultater for torskeeksporten, med en økning både i volum og samlet verdi for fersk torsk på rundt 65% fra 2013.

Tilsvarende økning for fryst torsk endte på rundt 55%. Det har også vært fin eksportvekst for klippfisk og saltfisk i første kvartal sammenlignet med fjoråret.

Historisk høy lønnsomhet i havbruk

For lakseeksporten fortsetter den fantastiske utviklingen vi har vært vitne til det siste året. Det ble eksportert norsk laks for 10,7 mrd kroner i første kvartal. Det tilsvarer en økning på 33% fra tilsvarende periode i fjor. Mye av verdiøkningen kommer gjennom rekordhøye priser i hele første kvartal.

Oppdrettsnæringen går så det griner også ved starten på dette året, med en laksepris tett opp mot 50 kroner kiloet. Det er hele 15 kroner mer enn i tilsvarende periode i fjor, og hele 25 kroner over gjennomsnittsprisene de foregående to årene. Med dagens priser på oppdrettslaks, opererer mange med en avanse på 100%, noe som er en sjeldenhet innenfor matproduksjon – uansett hva som produseres.

Stort potensial i levendelagring

En av de store utfordringene for hvitfisknæringen er å få bedre balanse mellom tilbud og etterspørsel gjennom hele året. Et viktig bidrag for å få til dette, er å holde fisken levende i merder, for så å slakte i takt med etterspørsel, prisutvikling og kapasitet.

Det foregår nå lovende forsøk med levendelagring av torsk flere steder langs kysten av Nord-Norge. Ny teknologi utvikles og utprøves ved mottaksanlegg i Båtsfjord, Havøysund og Hammerfest. Parallelt med dette etableres det også såkalte torskehotell. Dette er selvstendige aktører som tar imot og lagrer levende torsk for videresalg til ferskfiskprodusenter når disse har behov for råstoff. Det etableres nå slike anlegg flere steder langs kysten, blant annet på Myre og Nordkapp. Torskehotellet på Myre har allerede hatt stor aktivitet. «Hotelldirektør» André Reinholdtsen har sjekket inn rundt 500 tonn levende torsk på tampen av vintersesongen. I vår ventes det også storinnrykk på nye torskehotell flere steder i Finnmark.

Med levendelagring i stor målestokk, kan det legges opp til jevnere slakting gjennom året. Det vil kunne dempe det store prisleilet som kommer hver vinter, når tilbudet av fersk fisk er enormt. En jevnere produksjon over hele året vil også ha stor positiv effekt for driftskostnadene i filetindustrien, ved at kapasiteten kan dimensjoneres og utnyttes på en langt bedre måte.

I forhold til utvikling innen biologi og teknologi er vi nå kommet så langt at vi kan få jevn slakting og foredling av torsk gjennom hele året.

Kjell Ø. Midling, NOFIMA

Kjell Ø. Midling hos Nofima forteller at utviklingen er kommet så langt, at torsk rent biologisk kan oppbevares levende over så lange tidsrom at det kan sikre kontinuerlig tilgang for slakting og foredling. Det gjenstår riktignok noen elementer, både i forhold til regelverk og fiskevelferd, før dette kan gjøres i stor skala.

Levendelagring av torsk gir en rekke fordeler for både fangstleddet, industrien og markedet. Kapasitetsutnyttelsen og lønnsomheten blir bedre når fisken kan slaktes og foredles i perioder hvor tilgangen på råstoff ellers er lavere. Dette kan være enkelt dager med uvær i sesong eller at sesongen kan forlenges fra påske og helt frem til sommeren.

Kvaliteten på torsken blir betydelig bedre når fisken får gå en stund i merde, før den slaktes på samme måte som laks. Forskerne vektlegger også at skånsom fangst, levendelagring og gode slakteteknikker gir økt fiskevelferd. Dette er viktig i seg selv, og vil som i annet havbruk, etter hvert bli etterspurt fra markedet.

Ny teknologi i filetindustrien

Norway Seafoods, i samarbeid med en rekke andre aktører fra industrien og forskningsmiljøene, tester nå ut en prototyp for en robot til bruk i filetskjæring. Nergård har et tilsvarende prosjekt i gang ved sitt anlegg i Gryllefjord. Filetering er en operasjon som krever mye manuell arbeidskraft, og de norske filetbedriftene møter sterk pris-konkurranse fra lavkostland. Roboten fotograferer hvert fiskestykke, en datamaskin analyserer bildet, før en maskin kutter fiskestykket og fjerner bein med en vannstråle med høyt trykk. Målet er at teknologien skal kunne tas i bruk i industrien i løpet av 2-3 år. Konsernsjef i Norway Seafoods, Thomas Farstad, mener næringen må se positivt på mulighetene ved en slik automatisering.

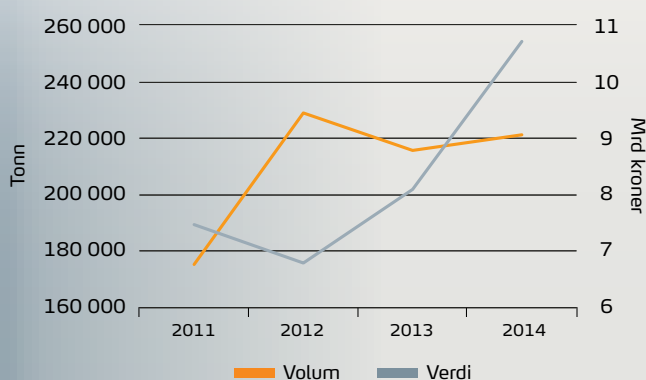
Vi trenger ny teknologi i fiskeindustrien, som i all annen industri. Mer automatisering er et bidrag til å kunne bevare produksjonen i Norge.

Thomas Farstad, Norway Seafoods AS

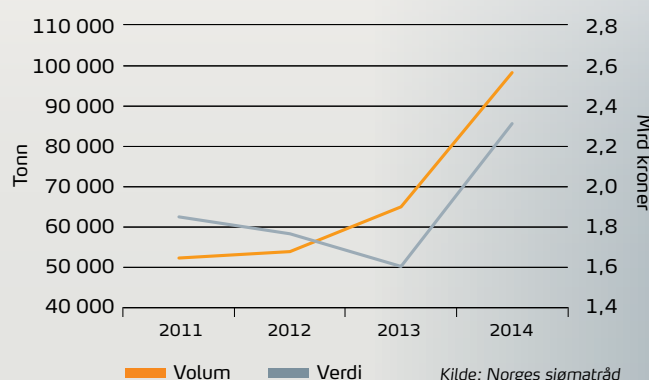
I tillegg til nyskappingsaktiviteten aktørene i fiskerinæringen selv arbeider med, er det også behov for nyskaping og nytenking i rammebetingelsene og forvaltningen av næringen. Her er det mange politiske og samfunnsmessige avveininger som må gjøres, men til syvende og sist skal norske sjømatprodukter konkurrere i et tøft internasjonalt marked. Både måten minsteprisordningen praktiseres på og mangelen på begrensninger for fisket i vintersesongen, er eksempler på utfordringer for markedsmekanismene og lønnsomheten i næringen.

Mye av nyskapingen i fiskerinæringen skjer med viktige innslag av teknologi, men ett forhold overskygger alle utviklings- og forbedringsprosjektene: Vi må ta mye bedre vare på råstoffkvaliteten gjennom hele verdikjeden. Alt arbeidet med høyere utbytte, bedre kvalitet og bedre priser starter med god kvalitet på råvarene.

Norsk eksport av laks 1. kvartal

Norsk eksport av torsk 1. kvartal

Kilde: Norges sjømatråd

Troms Offshore leverer forsyningstjenester i et globalt marked. Foto: Troms Offshore

Nøkkelen ligger i felt som er i drift.

Kjell Are Vassmyr, Aker Solutions

Leverandørindustrien vokser

Nominasjonene til 23. konsesjonsrunde på norsk kontinentalsokkel viser at interessen for Barentshavet sørøst er stor. Det gir grunn til optimisme hos den fremvoksende nordnorske leverandørindustrien, der de fleste konsentrerer seg om innenlandsmarkedet. Samtidig skjer det mye på russisk side som på sikt gir muligheter for norske aktører. Samarbeid med store, etablerte aktører vil være en forutsetning for å lykkes der.

For første gang siden 1994 er nye områder i Norge gjort tilgjengelig for leteaktivitet, og interessen er spesielt stor for Barentshavet sørøst, nær grensen til Russland.

- Dette er en unison bekreftelse på at olje- og gass-sektoren vil være en vesentlig drivkraft her i nord, i mange år fremover, sier Bjørn Bjørgve i ENI Norge i Hammerfest.

Et tiår tilbake var det kun Nornefeltet utenfor Helgeland som var i drift i Nord-Norge. Deretter kom Snøhvit, og de neste årene kommer trolig en rekke utbygginger. Skarv er på plass, Aasta Hansteen og Goliat er under bygging, og Johan Castberg er et betydelig funn. I tillegg er det gjort flere nye funn, blant annet av OMV og Lundin. Beregninger utført med den nye regionalmodellen NOREG, viser at verdiskapingen i Finnmark vil øke med 50% i 2050, dersom Oljedirektoratets forventninger til nye funn i Barentshavet slår til. Det er store tall.

Hammerfest er lokomotivet

Hammerfest er per i dag det ledende enkeltmiljøet i nord rettet mot olje og gass, med over 1100 ansatte i stillinger knyttet direkte til olje-, gass- og leverandørvirksomhet. De fleste er bosatt i byen.

Ifølge rapporten Levert, hadde leverandørindustrien i Finnmark leveranser for 1,36 mrd kroner i 2012, fordelt på 68 bedrifter. Troms hadde leveranser for 738 mill kroner mens Nordland totalt sett hadde den største omsetningen i Nord-Norge, med leveranser for 2,42 milliarder.

Finnmark har hatt nedgang i leveranser de siste årene. Fra 2008 har de falt med rundt 600 mill kroner. Dette skyldes, ifølge Levert, at de største leverandørbedriftene har redusert sin aktivitet etter at utbyggingen av Snøhvit var ferdig. I tiden som kommer er det forventet økte leveranser, høyere aktivitet og nye etableringer i forbindelse med produksjonsstart på Goliat.

Oppfordrer til samarbeid

Skal leverandørindustrien i nord lykkes, mener Bjørn Bjørgve i ENI at det er avgjørende å inngå strategisk samarbeid med aktører som har vært lenge i bransjen.

Det er en typisk feil å tro at man skal få til alt selv. Lokale bedrifter har behov for et selskap i ryggen som gir kompetanse og referanser.

Bjørn Bjørgve, ENI

Også Kjell Are Vassmyr i oljeserviceselskapet Aker Solutions, understreker betydningen av samarbeid. I løpet av to år har de passert 200 ansatte i Nord-Norge, med kontorer i Hammerfest, Tromsø og Sandnessjøen. Han påpeker at utvikling av leverandørindustri ikke bare er en landsdelsutfordring, men en nasjonal og internasjonal utfordring.

- Når du designer en stor offshore installasjon, krever det mange tusen ingeniører. Dette kommer ikke til å bli gjort i sin helhet i Nord-Norge i overskuelig fremtid, sier Vassmyr.

- Vi trenger et samspill mellom de som utvikler og designer teknologi, og de som har operasjonell erfaring her i nord.

I tillegg mener han det er viktig å bygge opp sterke, lokale allianser.

- Helgeland er et godt eksempel på at flere aktører har gått sammen for å levere mot en kunde. I dette tilfellet BP. Dette gjør dem bedre i stand til å levere et helhetlig produkt, sier han.

Nøkkelen ligger i felt i drift

Fremdeles er det en lang vei å gå før nordnorske aktører kan bidra i hele verdikjeden. Men utviklingen kommer naturlig ettersom markedet vokser, mener Vassmyr. Han viser til at det har grodd opp god kompetanse i Kristiansand, Ålesund, Kristiansund og Bergen,

- Kompetansen som mangler i Nord-Norge er først og fremst et resultat av at bransjen er umoden. Nøkkelen ligger i felt i drift. Fortsatt er det få installasjoner i Nord-Norge, men vi regner med at de kommer, sier Vassmyr.

Russland kommer raskere enn ventet

Med økt petroleumsvirksomhet på den russiske siden av grensen, oppstår nye muligheter for norsk leverandørindustri. Investeringsbeslutning for Yamal LNG ble tatt i desember 2013, med en utgiftsramme på 26,9 mrd dollar, tre ganger Melkøya. I russisk del av Barentshavet og russisk vestlig Arktis blir det nå seismikkskyting og boring av flere brønner.

- Det er mye utstyr som skal inn, og da tvinger det seg frem forsyninger fra norsk side, sier Daniel Fjærtøft. Han er gründer og daglig leder i Sigrå Group, som spesialiserte seg på analyser og rådgivning mot Nordvest-Russland.

Han mener det ikke er snakk om Shtokmandimensjoner, men ser at det er muligheter for lokale aktører.

Generalkonsul i Murmansk, Ole Andreas Lindeman, mener derimot at mulighetene mot Russland er større enn noensinne.

- Prosjektene som kommer nå, kommer fort, og vil bringe mer verdiskaping til regionen enn Shtokman ville gjort, sier han.

Han mener den viktigste endringen som har skjedd på russisk side, er innføringen av ny lovgivning om den arktiske sonen. Det er også snakk om store føderale overføringer til utvikling av de russiske nordområdene.

- I tillegg er det innført et resultatutviklings-system for guvernøren som innebærer nytt fokus på et bedre investeringsklima, sier Lindeman.

Norsk næringslivssatsning mot Russland er en nasjonal affære. Beliggenhet i Nord-Norge gjør ikke at man automatisk er best egnet til å posisjonere seg mot Russland.

Daniel Fjærtøft, Sigrå Group

Kostnadskontroll er avgjørende

Nordnorske leverandørbedrifter som vil satse mot Russland, bør vurdere om de har et produkt eller en tjeneste som etterspørres, og om de har de ressursene som trengs, mener Fjærtøft i Sigrå Group.

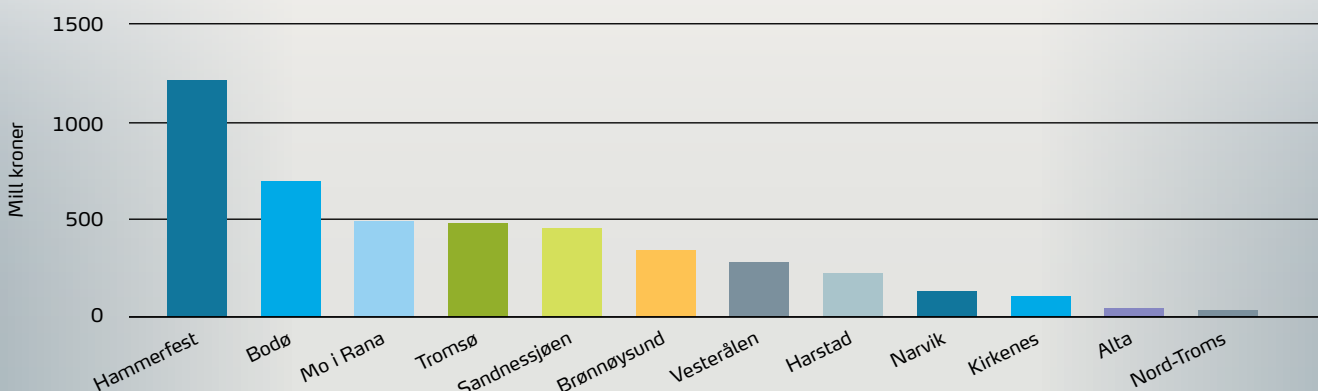
Også Fjærtøft påpeker at leverandørutvikling ikke bare er en lokal utfordring.

Han mener det viktigste for nordnorske aktører, er å jobbe for at norske petroleumsarbeidsplasser blir lokalisert i regionen. Kostnadskontroll er avgjørende.

- Nord-Norge er fortsatt en ung petroleumsprovinns. Man blir avhengig av enkeltprosjekter og er utsatt for svingninger i selskapenes planer. Derfor er det viktig at aktører i regionen utvikler og fremmer tiltak som er til fordel for, og ikke går på bekostning av sårbare prosjekter, avslutter Fjærtøft.

Nordnorske leveranser til petroleumsindustrien (2012)

*Lofoten, Finnsnes og Vadsø med hhv. 3,6, 2,5 og 0,2 mill kroner er tatt ut av figuren.

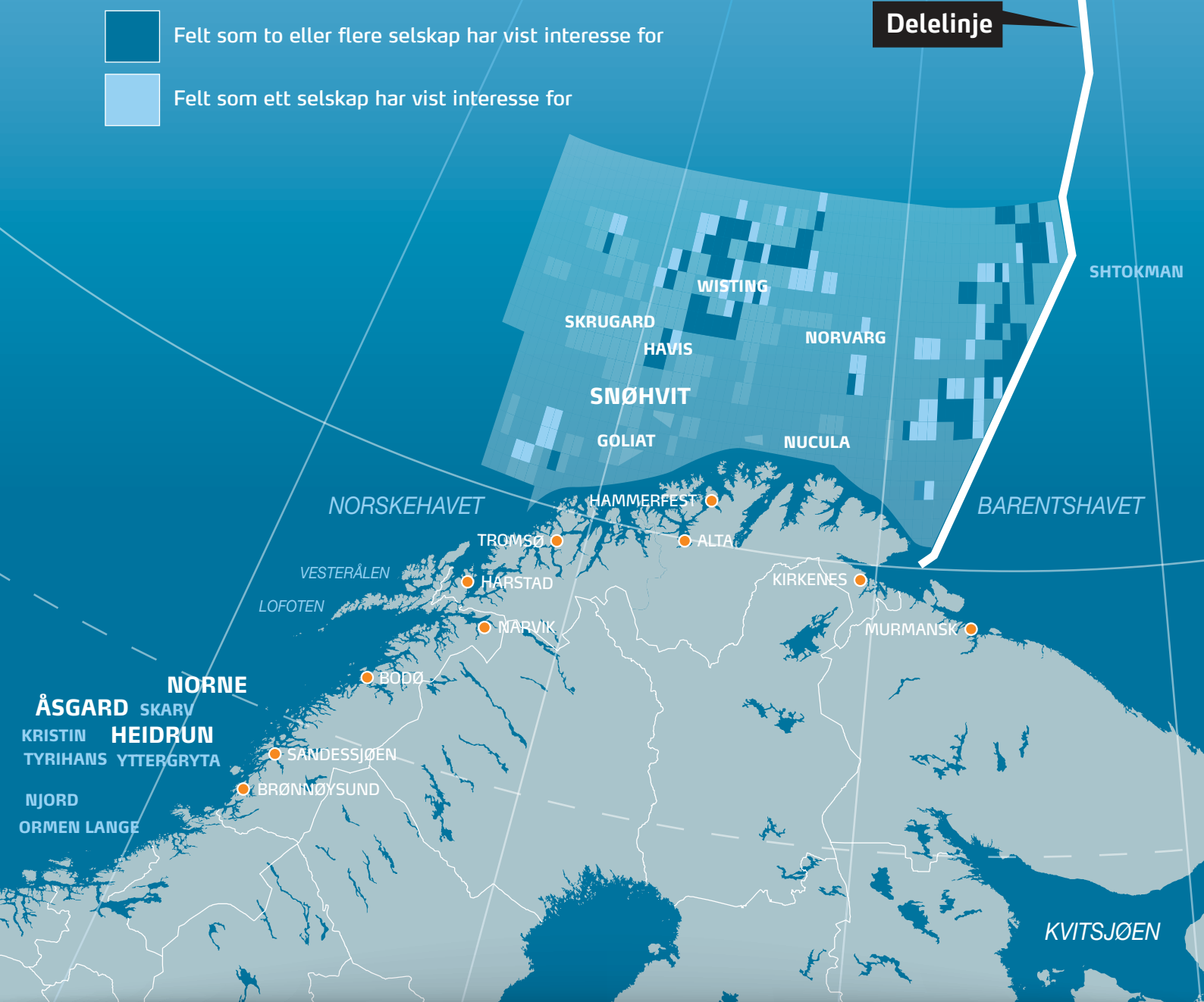

Nominasjoner av blokker til 23. konsesjonsrunde

Kilde: Oljedirektoratet

- Felt som to eller flere selskap har vist interesse for
- Felt som ett selskap har vist interesse for

Delelinje

23. KONSESJONSRUNDE PÅ NORSK SOKKEL

Olje- og energidepartementet har mottatt nominasjoner til 23. konsesjonsrunde på norsk kontinentalsokkel. 40 selskap har sendt forslag til blokker de ønsker inkludert.

Nominasjonene omfatter 160 blokker, 140 i Barentshavet og 20 i Norskehavet. 86 blokker ble nominert av to eller flere selskap.

Med tidsplanen for 23. konsesjonsrunde vil et eventuelt stort, tidlig funn i Barentshavet sørøst tidligst kunne føre til utbygging midt på 2020-tallet.

Hardt slag med høyere avgifter

Fordi Norge er et langstrakt land med store avstander, er et effektivt transportsystem helt avgjørende for at næringslivet skal kunne være konkurransedyktig. Dette gjelder ikke minst i Nord-Norge, der avstandene mellom bedrifter og ut til de store markedene er særlig store.

Dette kommer tydelig frem i en ny rapport om transportinfrastruktur i landsdelen som Nordlandsforskning og Universitetet i Nordland har skrevet for regjeringen. Både i Nord-Norge og resten av landet er transportnæringen preget av tøff konkurranse og lav lønnsomhet. Innføringen av full arbeidsgiveravgift for transportnæringen i Nord-Norge fra 1. juli, vil derfor ramme hardt. En allerede stresset og ulønnsom næring i landsdelen vil få tunge år fremover, og kostnadene vil måtte veltes over på brukerne av vare- og persontransport. Dette er rett og slett dårlige nyheter for Nord-Norge.

Viktig næring i nord

Transportnæringen sysselsetter nesten 6% av alle ansatte i Nord-Norge. Til sammen jobber nærmere 14.000 personer i næringens 772 nordnorske bedrifter og ved avdelinger til selskap med hovedkontor utenfor regionen. Om lag 11% av landets transportarbeidere jobber i landsdelen.

Næringen tilbyr transport på skip, tog, fly og vei, og dekker både persontransport og varetransport. 400 bedrifter tilbyr landtransporttjenester i landsdelen, 140 tilbyr innenriks sjøtransport, mens 200 selskap driver med logistikk, megling og lagring av varer. Logistikkbransjen spiller en helt sentral rolle i transportsystemet, fordi de organiserer transporten og fletter tjenestene sammen i det man gjerne kaller intermodale systemer, der varer flyttes over fra én transportform til en annen.

Lav lønnsomhet

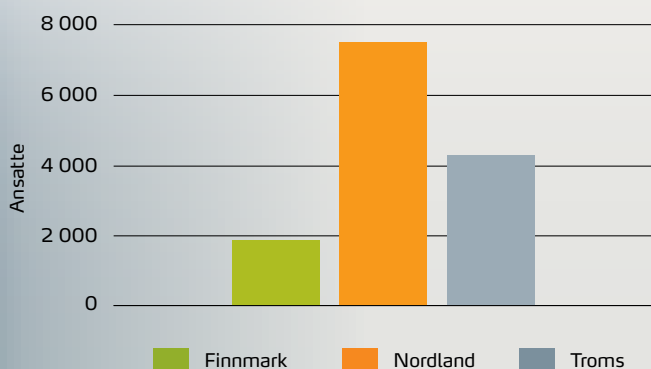
Fordi konkurransen er hard, har transportnæringen gjennomgående lav lønnsomhet i hele landet. For næringslivet totalt, ligger normale driftsmarginer omkring 10%. I transportnæringen er det vanlig med marginer langt under 5%, og en stor andel av bedriftene sliter med underskudd. Dette er spesielt problematisk fordi bedriftene har bundet opp store mengder kapital i transportutstyr.

Regjeringen har besluttet å innføre full arbeidsgiveravgift for transportnæringen i hele landet fra og med 1. juli. Årsaken er at Norge må tilpasse seg EUs nye regionale statsstøttereforme, der mobile næringer som transport, anses som lite støtteverdige, fordi de kan konkurrere i mange og store markeder.

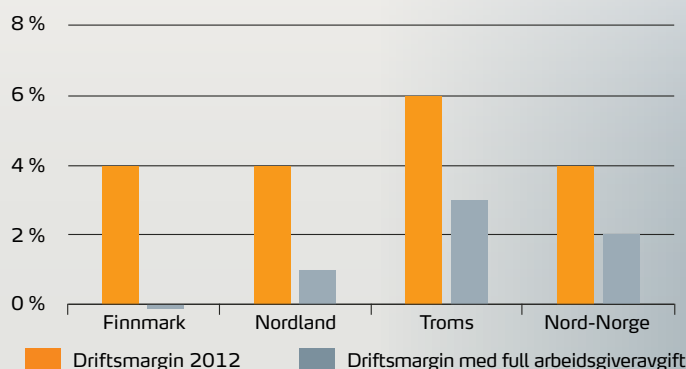
Dramatisk med avgifter

I Finnmark går man nå fra 0% arbeidsgiveravgift til 14,1%. Det slår kraftig ut på lønnsomheten og vil etter våre beregninger fjerne alt overskudd i næringen. I Troms og Nordland vil også effektene være dramatiske. Det meste av overskuddet spises opp av avgiften. Dersom bedriftene ikke øker prisene for å kompensere for høyere avgifter, vil 2/3 av overskuddet i næringen i Nord-Norge forsvinne fra og med 1. juli. Våre simuleringer på bedriftsnivå viser at over 50% av bedriftene vil operere med underskudd.

Antall ansatte i transportsektoren fordelt på fylke

Driftsmarginer for transportnæringen i Nord-Norge, med og uten redusert arbeidsgiveravgift

Med så korte frister til avgiftsøkningen, kommer vi en helt håpløs situasjon.

Brynjar Forbergskog, Torghatten ASA

De ulike delene av transportnæringen vil rammes forskjellig. Lufttransport, post og distribusjon samt innenriks sjøfart har i utgangspunktet relativt god lønnsomhet, og avgiftsøkningen vil kunne håndteres av mange bedrifter. Det er verre med landtransport og «tjenester tilknyttet transport og lagring». Her vil et stort antall bedrifter stå i fare for å gå konkurs dersom de ikke kan øke prisen på tjenestene eller kutte lønnskostnader. Å skjære ned på lønnskostnadene er gjennomgående vanskelig, fordi lønna er tariffestet. Samtidig er prisene under konstant press fra store aktører med hovedsete utenfor regionen, og utenlandske transportbedrifter som opererer med helt andre lønnsvilkår. Faren er derfor stor for en kraftig avskalling av bedrifter og arbeidsplasser i disse næringene.

Transportstøtte kan brukes

Det er lite kjent at støtteregulverket tillater omfattende bruk av fylkeskommunal transportstøtte, og flere fylker gir dette etter nærmere regler, for eksempel Troms. I Finnmark har det ikke vært satt av penger til en slik ordning de siste årene. Denne typen støtte kan gi rom for høyere lønnsomhet i transportnæringen, fordi den da kan ta noe høyere pris uten at kostnadene til brukerne øker. I lys av at så mye som 15% av vare- og tjenestekostnadene til næringslivet i Nord-Norge er knyttet til transport, vil det være viktig å finne ordninger som bidrar til å hindre kostnadsvekst for næringslivet generelt, som følge av høyere arbeidsgiveravgift.

Innovasjon for raskere transport

Logistikkbransjen blir i økende grad dominert av tjenester der tid er en kritisk faktor. Bedriftene må innovere kontinuerlig for å kunne tilby tidskritiske tjenester. Bedriften Kuhne-Nagel trekker spesielt frem fiskeindustrien, maritim industri og offshore leverandørindustri som næringer der dette behovet er stort. Fordi disse næringene får en stadig større rolle i Nord-Norge, stilles det strenge krav til logistikktaktørene i søken etter raske og kostnadseffektive løsninger. Hvis en fullastet trailer med fersk fisk blir ett døgn forsinket til en kunde på kontinentet, kan eksportøren påføres et tap på over 50.000 kroner. Og ett døgn forsinkelse kan fort være en konsekvens av en times forsinkelse på en transport til togstasjonen i Narvik. Hvert år er rundt 15.000 vogntog på vei gjennom og ut av landsdelen med fersk fisk. For å tilby bedre og mer sikre logistikkløsninger, har bedriftene i økende grad blitt større gjennom oppkjøp og sammenslåinger. Dette gjør at en leverandør kan integrere flere tjenester og dermed sikre leveranse til rett tid.

TOLKNING AV EU'S REGELVERK

Den norske regjeringen tolker EUs regelverk slik at ingen bedrifter i transportsektoren lenger kan tildeles redusert arbeidsgiveravgift.

Nylig har regjeringen likevel sendt brev til EU-kommisjonen for å avklare om tolkningen er riktig. I de nye retningslinjene fra EU står det svart på hvitt at transportsektoren faller utenfor regelverket som muliggjør RDA. Men i forarbeidene til retningslinjene er det nesten ikke omtalt hvorfor det er kommet en så omfattende endring for transportnæringen.

NHO og andre næringsaktører tolker dette som et tegn på at intensjonen med regelverket er den samme som før. Hvis dette stemmer, vil regjeringen ha mulighet til å opprettholde dagens politikk overfor transportbedriftene. Tidligere erfaringer tilsier imidlertid at sannsynligheten for at dette skjer er moderat.

Endringer i driftsmarginer i ulike transportsegmenter som følge av full arbeidsgiveravgift

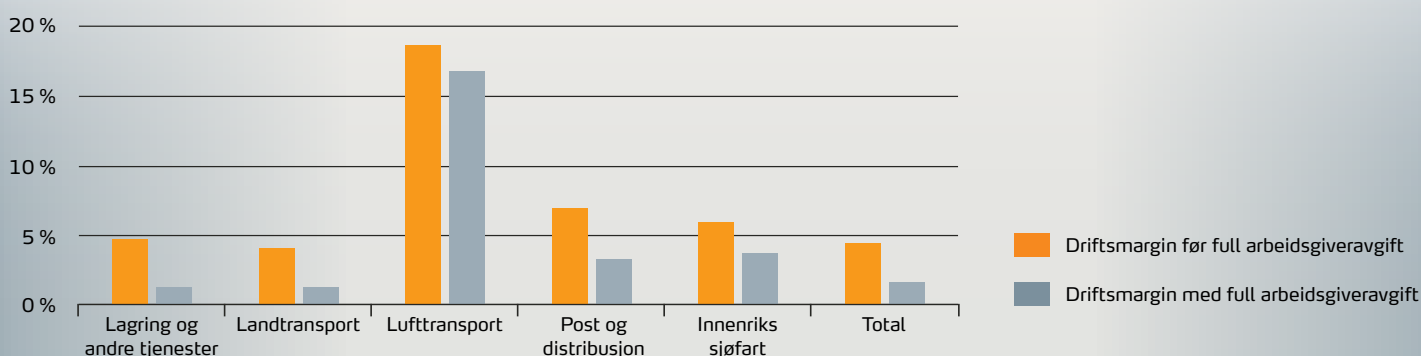

Foto: Marbank

Lang vei fra forskning til forretning

Det satses tungt på innovasjon og nyskaping innen bioteknologi i Nord-Norge, med fokus på utnyttelse av biomarine ressurser. Men så langt har satsningen skapt lite næringsliv. Kan landsdelen skape nytt næringsliv raskere ved å lære av miljøer andre steder i landet?

Bioteknologi får en stadig viktigere plass i økonomien, og danner mye av grunnlaget for utvikling av nye næringsmidler, legemidler, dyrefôr, materialer og energi. Det er vanskelig å anslå hvor stor del av verdiskapingen i økonomien som er bioteknologi, fordi teknologien er integrert i andre næringer. I Norge er antallet rene bioteknologibedrifter beskjedent, men det finnes enkelte store bedrifter som Pronova med omega3-produksjon, GE Healthcare (tidligere Nycomed) som lager kontrastvæske til røntgen, Pharmaq med medisin for fiskeoppdrett, FMC Biopolymer med biomaterialer og EWOS med fôrproduksjon for oppdrett. Rundt 1.000 bedrifter i Norge satser på bioteknologi rettet mot menneske-helse. Hundre av disse finnes i Nord-Norge, men kun 40 har hovedkontor i landsdelen.

OECD har beregnet at ca 6% av all FoU i Norge er knyttet til bioteknologi. Dette er langt under OECD-gjennomsnittet.

Tung FoU-satsning i nord

I 2013 fikk et større nettverk av bioteknologi-bedrifter i Tromsø-regionen Arena-status, under navnet Biotech North. Etableringen av denne Arena-klyngen bygger på mange års samarbeid mellom bedriftene, og de fleste av dem har som forretningsidé å utnytte marine bioressurser for kommersiell inntekt. Klyngeetableringen er ett av mange tegn som viser at det er høy aktivitet på bioteknologiområdet i Nord-Norge. Vi finner også etableringen av Barents Biocentre Lab, Nasjonalt anlegg for marin bioprosessering (NAMAB), MabCent (senter for forskningsdrevet innovasjon), Laboratoriet Marbio

ved UiT, og en tung og langsiktig Nordområde-satsning med fokus på bioteknologi og marin bioprospektering gjennom Marbank – Nasjonal marin biobank. Nå planlegges også Arctic Biodiscovery Center i Tromsø.

Samlet sett skal denne satsningen sikre at landsdelen har tilstrekkelig forskningsgrunnlag for å skape næringsliv i årene fremover. Nærmere 50 bedrifter i regionen jobber aktivt med å ta i bruk ny bioteknologi, rettet mot både mennesker og havbruksnæringen.

Humanrettet bioteknologi i Tromsø

Det meste av den humanrettede bioteknologiaktiviteten i Nord-Norge finner sted i og rundt Tromsø. Aktiviteten baserer seg i

// Store selskap innen bioteknologi viser nå stor interesse for hva som skjer her i landsdelen.

Asbjørn Lilletun, Biotech North

stor grad på å utnytte marint biomateriale for bruk i medisin og ernæring til mennesker. I Tromsø er bedriftene tett koblet til forskningsparken med Norinnova, FoU-miljøene og universitetsmiljøet. Klyngen er med andre ord tettere koblet til forskningsmiljøene enn til industrien. Enkelte bedrifter har knyttet seg til råvareleverandører, som eksempelvis lakseslakteri som leverer marint restråstoff. Her er det stort potensiale for videre utvikling av Tromsø-klyngen, ved å få til større grad av samarbeid, og felles utviklingsprosjekter med fiskeri- og oppdrettsnæringen.

Så langt har satsningen i Tromsø kastet lite av seg i form av lønnsom næringsvirksomhet. Selskap som Biotec Pharmacon, Ayanda og Calanus har vist solid vekst, men ikke lønnsomhet. Andre selskap er innovative, men har fortsatt lang vei til kommersialisering. I denne gruppen finner vi blant annet lovende selskap som Lytix, Orthogenics og Prophylix Pharma.

Biotek for havbruk: Et vekstområde

I tilknytning til havbruksnæringen, vokser det nå frem et bioteknologimiljø med tyngre fester i Nordland. Her finnes det også interessante koblinger til større næringsaktører gjennom klyngeorganisasjonen NCE Aquaculture. I dette miljøet finner vi bedrifter som forsøksstasjonen Gifas, Europharma med fôrproduksjon og fokus på fiskehelse, fiskeforprodusentene Biomar og Patogen som fokuserer på sykdomsreduksjon. På Stokmarknes har bedriften Norlaks nylig utviklet nye produkter basert på restråstoff fra laks. Det er interessant å se at Tromsø-selskapet Calanus, med mye humanrettet aktivitet, også tilbyr produkter og tekno-

logier for oppdrettsnæringen, blant annet bekjempelse av lakselus. Calanus er et godt eksempel på at et selskap innen bioteknologi kan operere inn mot flere markeder og regioner samtidig.

Havbruksnæringen har nå utviklet sterke klyngemiljøer i Nord-Norge, og det er god grunn til å forvente at biotekbedriftene i denne klyngen vil få en kortere reise fra FoU til lønnsom vekst, enn bedriftene som retter seg mot farmasi og menneskerettet bruk. Å utvikle nye produkter basert på bioteknologi er ofte en kostbar reise. Da er det et problem at tilgang på risikokapital er sterkt begrenset i den delen av bioteknologien som retter seg mot human anvendelse. I Life Science-rapporten 2012 fra Menon, vises det at tilbudet av venture- og såkornkapital til slike selskap har krympet kraftig de seneste årene. Dette er ikke overraskende, for suksesshistoriene er få, og veien til suksess tar gjerne 10-15 år. Når dette er sagt, skal man være klar over at en suksess innen farmasi kan gi enorme gevinster på lang sikt. I hvilken grad slike suksesser skaper mange arbeidsplasser lokalt, er derimot mer uklart.

Lære av Møre?

Bioteknologinæringen i Norge er liten sammenlignet med våre naboland, men vi har likevel gode eksempler på solide lokale klynger innen dette næringsområdet som skaper store verdier. Et eksempel er den marine ingrediensklyngen i Ålesund/Møre. Også denne klyngen har Arena-status og bedriftene baserer seg på biomarine ressurser. Bedriftene i klyngen representerer et bredt spekter av relaterte aktører, fra forskningsinstitusjoner som Møre-

forskning, Sintef og Høgskolen i Ålesund, industriforetak som Firmenich, Rieber Oils, Marine Harvest Ingredients, fiskebåtredereier som Roaldsnes, Havfisk og Eros samt utstyrsleverandører. Det er et tydelig innslag av utenlandske aktører i klyngen. Den brede representasjonen av bedrifter skaper sterke koblinger mellom kunder og leverandører. Bedriftene i ingrediensklyngen skapte verdier for 1,8 mrd kroner og over 400 arbeidsplasser i 2012.

Kan bioteknologinæringen i Nord-Norge lære noe av det marine ingrediensmiljøet på Møre? Svaret er sannsynligvis ja. Bedriftene i landsdelen bør ta inn over seg at tett kontakt med sterke næringsmiljøer utgjør et viktig og ofte avgjørende fortrinn når man driver nyskaping og innovasjon. Kommersiell produktutvikling utelukkende basert på koblinger til rene forskningsmiljøer er vanligvis vanskelig.

Dersom det mangler store næringsaktører i landsdelen, bør de små og FoU-intensive bedriftene søke samarbeidspartnere utenfor landsdelen. Det er tydelige tegn på at flere bedrifter nå velger denne strategien. I tillegg er det viktig å få engasjert større bedrifter innen marin næring, slik at både kapital og kompetanse spres ut til de små bioteknologiselskapene. Her kan man jobbe mer aktivt i landsdelen.

REDAKSJONEN

Faglig innhold

Menon Business Economics
Bedriftskompetanse

Bidragstere

Magnus Utne Gulbrandsen, Lisbeth Iversen, Torunn Kielland,
Julia S. P. Loe, Stein Windfeldt, Leo A. Grünfeldt og Kjetil Woje

Redaktør Leo A. Grünfeldt, Menon

Prosjektleder Magnus Utne Gulbrandsen, Menon

Redaksjonen ble avsluttet 30. april 2014

DATAGRUNNLAG OG METODE

Regnskapsdata i KB er hentet fra Menons regnskapsdatabase, som dekker aktiviteten i norsk næringsliv tilbake til 1992. Enkeltmannsforetak er i hovedsak ikke inkludert. Det tas hensyn til problematikken rundt hovedkontorenes lokalisering, ved at nøkkeltall fordeles etter sysselsetting ute i de ulike avdelingene. Dermed får vi synliggjort verdiskapingen og sysselsettingen i Nord-Norge, uavhengig av hvor foretaket har sitt hovedkontor.

Verdiskaping beregnes som bedriftenes omsetning fratrukket kjøpte varer og tjenester. Det betyr at bedriftenes verdiskaping tilsvarer summen av lønnskostnader og driftsresultat før avskrivninger og nedskrivninger (EBITDA). En nærings verdiskaping er dermed summen av lønnskostnader og EBITDA i alle bedriftene, og er et uttrykk for næringenes bidrag til Norges BNP.

Næringspopulasjonene er i hovedsak basert på Menons næringsinndeling. Bergverk og mineralnæringen er basert på Statistisk Sentralbyrås bransjekoder. Nøkkeltall som fremkommer i KB kan ikke summeres over næringer, fordi noen bedrifter overlapper ved å operere innenfor flere næringer. Menons næringsinndeling er ikke bare definert ut fra likhet i produkt, kompetanse, teknologi, prosesser og/eller innsatsfaktorer. Næringene defineres også etter hvordan bedrifter og bransjer er koblet sammen i spesialiserte kunde/leverandørrelasjoner, og gjennom komplementaritet i markeder eller i kompetanse og teknologi.

KBs forventningsundersøkelse ble gjennomført i februar 2014. Her er hovedfokus bedriftenes forventninger til egen omsetning, sysselsetting og eksport, ett år frem i tid. Undersøkelsen ble sendt til 5071 nordnorske bedrifter. 506 besvarte hele spørreskjemaet.

www.snn.no | www.kbnn.no